

11. Přelom století v kultuře – 19./20. st.

- krize v české společnosti: nedocení a neúspěchy v nár. boji →
vzpouira umělce proti společnosti
- nespokojenost s vídeňskou vládou, s politickou situací u nás (nespokojenost již u Vrchlického, Sládka, Čecha) →
snaha **provokovat vládnoucí společnost**, rozchod s oficiální politikou
- důraz na **absolutní svobodu člověka** (anarchisté)
- **individualistický postoj** ke světu
- proces s „omladinou“
- **umění nové** formou i obsahem
- lit.: snaha o vylíčení **vnitřních stavů** člověka

Moderní umělecké směry – lit., malířství, architektura

- rodí se od 70. let 19. st.
- většina z nich v malířství → odtud se jejich charakter. rysy přenášejí do dalších druhů umění, některé ovlivnily i lit. tvorbu

impresionismus (imprese = bezprostřední dojem)

- vyjadřuje osobní vjemy a prožitky, momentální dojem, atmosféru; smysly, nejasnost, lyrizace
- název podle Monetova obrazu *Imprese neboli Východ slunce* (výstava mladých umělců Paříž 70. léta 19. st.)
- **malířství**: nepřesné obrysy, krátké tahy štětce, malé množství odstínů barev; má být vystižen momentální dojem (nikoliv realita), má působit na smysly; oblíbená témata: krajiny v oparu a v mlze
Paul Cézanne, Gauguin, Renoir, Vincent van Gogh, Slaviček
- **poezie**: omezení dějovosti, přidání dojmových pasáží
Fráňa Šrámek
- **drama**: soustředí se hlavně na vnější prostředí (to, co vidí), oslavuje soudružnost příběhů, nabízí nejasné postavy (většinou mladé), vyjadřují se pocity a nálady, zdůrazňuje se atmosféra; drama se lyrizuje (důraz se klade na lyrické scény)
Fráňa Šrámek

symbolismus (symbol = znak)

- užívání symbolů (srozumitelné jen někomu)
- originální styl (odráží vnitřní svět autora)
- **malířství**: částečně vychází z díla Williama Blakea
Gustav Moreau, Odilon Redon, Edward Burne-Jones
- **lit.**: mnohoznačnost slov, fantazie, symboly (nepřímé, nerealistické zachycení skutečnosti); význam symbolů je znám užší nebo širší společnosti → těžké na pochopení

- **poezie**: zdůraznění melodie a hudebnosti verše
Otokar Březina

dekadence (dekadence = úpadek)

- pesimismus, bohémský pesimismus, rafinované pocity a nálady (neschopnost, nuda, únava, pesimismus, nihilismus); nejprve hanlivé označení básníků, kteří se odtrhli od dosavadního básnického trendu → později označení světového názoru a životního pocitu části spisovatelů konce 19. a 20. st.
- **poezie**: zhnusení ze života, úpadek
Karel Hlaváček

Avantgardní umělecké směry – lit., malířství, architektura

- **avantgarda** (l'avant garde = předvoj)
- rozchod se vším, co kdy v životě i umění platilo
- heslo: začít znovu a zcela jinak
- snaha zformovat „nového člověka“, změnit s uměním i život
- vytváření nové skutečnosti, nenapodobuje se přirozený svět

fauvismus (fauve = šelma)

- expresivní
- malířství: barvy divoké, nezávislé na realitě, osamostatnění barvy, porušování perspektivy, plošnost, stylizace (ne deformace), ovlivněno primitivním uměním, často banální témata, působí na city (ne vždy pozitivně)
Henri Matisse

expresionismus (expresie = výraz)

- protichůdný směr k impresionismu
- zdůrazňuje subjektivní výrazovou složku
- preferuje cit, vyjádření krajních pocitů (děs, hrůza, tíseň, úzkost) zachvacujících člověka nedůvěřujícího v pokrok (← světová válka...)
- **malířství**: využití kontrastních barev
Eduard Munch (Křik)
- **lit.**: expresivní (citově zbarvená) slova

kubismus (cubus = kostka)

- převádí zobrazovaný předmět do geometrických tvarů
- **malířství**: využívá geometrické tvary, na skutečnost se nazírá z různých úhlů → ruší se tak perspektiva, snaha o větší realitu
Pablo Picasso, Georges Braque, Emil Filla, Josef Čapek, Bohumil Kubišta
- **poezie**: kubismem příliš neosloveno; hl. obraz (→ tvar básně – obrazce z písmen...), dynamika, fantazie, volná asociace představ
Guillaume Apollinaire, Jean Cocteau

futurismus (futurum = budoucnost)

- obdiv budoucnosti, spjaté s technikou
- it. původu
- **malířství**: pohyb, až abstrakce

Umberto Boccioni, Giacomo Balla, Kazimir Malevič

- **lit.**: matematické vzorce, verše mají výraznou grafickou podobu, je v nich odstraněna interpunkce

abstrakce

- nefigurativní umění

dadaismus

- vznik 1916 Curych
- rozpad 1922 ← nesváry, revnivost uvnitř skupiny
- absolutizuje náhodu
- název podle kapky vody na slově „dada“ (koník; koníček, záliba) v Larousseově slovníku – Tristan Tzara (rumunský básník, duše a organizátor dadaismu)
- vzpoura proti všemu dosud považovanému za lidsky i umělecky hodnotné → provokace
- na zákl. princip povýšena náhoda
- hledání smyslu v nesmyslu
- „umělecké dílo může vytvářet kdokoli, uměleckým dílem může být cokoliv, tradiční vyjadřovací prostředky jsou k ničemu“

ready made (hotové objekty) – sušák na lahve s podpisem autora, záchodová mušle nazvaná Fontána (fr. malíř Marcel Duchamp)

sloup z pouličního odpadu

rayogramy – fotootisky předmětů na fotopapíře

frotáž – otisk reliéfní struktury materiálu tlakem tužky na přiložený papír

surrealismus

- 30. léta 20. st.
- působí jen na některé autory
- básně bez logiky, obrazem našeho podvědomí nekontrolovaného rozumem

Biebl, Nezval

Další umělecké směry – lit., malířství, architektura

civilismus

- zdůrazňuje střízlivý vztah ke skutečnosti a obdiv k technické civilizaci
- obdivuje moderní civilizaci, která je spjatá s technikou a jejími vynálezy, nezapomíná ani na běžné záležitosti lidského života
- podobný futurismu

vitalismus (vitae = život)

- oslavuje život se všemi jeho proměnami
- člověk se má radovat ze všech maličkostí a i z pouhé existence
- do značné míry vyprovokován i 1. sv. válkou → lidé si začali života vážit

secese (secese = odloučení, odchod)

- posledním jednotícím směrem
- hl. užité umění (hl. šperkařství), také stavitelství
- **malířství**: ornamentálnost (rostlinné i zoomorfí motivy), vlnovka, kontury, ženy s dlouhými vlasy, cigaret. dým, kočky

Alfons Mucha, Gustav Klimt

- **architektura**: zdobné prvky

Antonio Gaudí, Victor Horta, Ch. R. Mackintosh, Josef Maria Olbrich, Jan Kotěra, Josef Fanta

Prokletí básníci

- prvně: Francie
- touha po svobodě (proklamována v obsahu i formě)
- provokují společnost nespoutaným životem (alkohol, drogy → často tvoří pod vlivem omamných látek)
- v dílech se objevují i intimní zážitky
- často spojovány protikladné představy (Květy zla)
- společnost je proklíná

Charles Baudelaire /1821–1867/ FRANCIE

- básník, jeho poezie na rozhraní mezi parnasismem a symbolismem
- krátký ale intenzivní život
- před maturitou vyloučen ze školy → cestování, bohémský život, provokace společnosti názory, zevnějškem, experimenty s drogami → zadlužení
- umírá ochrnut
- touha po nové poezii, poezii chápe jako výsledek usilovné práce
- mistrovské překlady veršů i próz E. A. Poea do FJ

Květy zla

- sbírka odrážející jeho osobnost i zkušenost ze života, pravdivé zobrazení reality

Zdechlina – popisuje mrtvolu hnijící u cesty, kudy šel se svou milou – i ona, ač teď krásná, tak dopadne

Ó, já tě zbožňuji – oslavuje krásu dívky, kterou miluje × lásku mu neopětuje

Malé básně v próze

- sbírka rytmizovaných próz o Paříži, moderním člověku a jeho problémech

Arthur Rimbaud /1854–1891/ ^{FRANCIE}

- básník
- snaha nazírat na vnitřní podstatu jevů, nemá rád vyumělkovanost
- krátký ale pohnutý a dobrodružný život, umírá na rakovinu
- celé jeho vrcholné dílo vzniklo v útlém mládí (15–18 let)
- homosexuál, přítel Verlainea

Verše

Opilý koráb – symbolizuje básníka, kt. se plaví do bájného a neznámého světa

Paul Verlaine /1844–1896/ ^{FRANCIE}

- básník, zprvu dlouho neznámý (až několik let před smrtí oceněn jako nevšední básník → vzorem dekadentním básníkům)
- zprvu parnasismus → ovlivněn impresionismem
- homosexuál, přítel Rimbauda (v opilosti jej postřelil → vězení)
- bohémský život, alkoholismus
- např.: *Saturnské básně*, *Galantní slavnosti*, *Romance beze slov*, *Moudrost*

Česká literární moderna

- podněty moderních uměleckých směrů dorazily do čes. zemí v 90. letech 19. st.
- nejvíce jim naklonění mladí spisovatelé →

Manifest české moderny /1895/

- sestavil **Machar** a **Šalda**
- též **Sova**, **Březina**, **Vilém Mrštík**
- důraz na **individualitu** člověka, osobité pojetí tvorby
- právo na **svobodný** život a tvorbu
- zavržení frází a konvencí
- zdůraznění rozporu mezi starým a novým přístupem ke skutečnosti
- nutnost inspirace v zahraničních proudech
- zamítnutí tvorby ruchovců a lumírovců, kritika mladočechů
- silné individuality → rozpad

Antonín Sova /1864–1928/ ^{ČESKO}

- básník, prozaik; obsáhlé dílo
- ne příliš šťastný život
- ovlivněn krásnou jihočeskou krajinou, impresionismem a symbolismem
- Květy intimních nálad: Olše* – vzpomíná na večery strávené u vody u olší; ve sbírce obraz přírody, osobních pocitů, vystižení různých období, denních dob
- Z mého kraje: Tábořské kraje* – má je rád
- Ještě jednou se vrátíme: Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?* – setkává se s drahou ženou ve chvíli, kdy už oželel své mládí
- Zlomená duše* – zklamání ze skutečnosti

Vybouřené smutky, *Údolí nového království*, *Dobrodružství odvahy* – tři sbírky na sebe navazující; poutník zklamaný realitou utíká ke snům, uvědomuje si ale že nemůže žít jen ve snech, musí sebrat odvalu a přičinit se o lepší skutečnost

Svatopluk Machar /1864–1942/ ^{ČESKO}

- básník, řečník, publicista britkého vtipu
- realistický, kritický, ironický
- směřuje ke krajní pravici
- navazuje na satirickou prózu Havlíčka a Nerudy, ovlivnil další čes. satiriky

Confiteor I.-III.

- první básnická sbírka (lat. „vyznávám se“)
- kritika čes. společnosti a malosti lidí
- nevěří ve spol. ideály, nevěří v národní ideály; nevěří ničemu

Čtyři knihy sonetů

- básně formou sonetu
- zpověď pocitů jeho (mladé) generace, lituje nepochopení jejich tvorby

Zde by měly kvést růže...

- sbírka epických písní
- problematika žen, kritika nerovnoprávného postavení žen ve společnosti, o ženách zklamaných životem (např. píseň *Teta*)

Magdaléna

- román ve verších
- zamyšlení nad životem prostitutky, která se stane normální ženou, ale společnost ji odmítá a ona se propadá ve společnosti zpět k prostitutce

Satiricon

- sbírka satirických epigramů

Svědómím věků

- cyklus hist. básní seřazených do sbírek
- přehlíží vývoj lidstva od antiky po jeho současnost
- pokus rozlišit doby „pokrokové“ a doby, v nichž hrozí lidstvu zkáza
- inspirace V. Hugem (*Legenda věků*) a Vrchlickým (*Zlomky epepeje*)

V záři helénského slunce

- považuje antiku za vrchol ve vývoji lidstva

Jed z Judey

- ukazuje, jak lidstvo od antiky upadá
- skepse vůči křesťanství (zlo brzdící vývoj společnosti)

Oni (fr. revoluci a revolucionářům), **On** (Napoleonovi)

- obdiv Napoleona (z úpadku se lidstvo zvedlo až za fr. revoluce a vlády Napoleona)

Kam to spěje

- po říjnové revoluci a 1. sv. válce se ptá, kam to všechno spěje

Petr Bezruč /1867–1958/ ČESKO

- básník; jméno pseudonymem
- plachý, přecitlivělý, samotářský, až podivínský

Slezské písně

- jediná sbírka, vydaná po velkém ohlasu na anonymní vydání v časopise
- život ve Slezsku

Stužkonoska modrá

- báseň odrážející básníkův životní smutek a rozčarování

Otokar Březina /1868–1929/ ČESKO

- jméno pseudonymem
- nejvýznam. čes. symbolista
- uzavřený, samotářský život
- jen 5 sbírek plus kniha esejů, kvalitní korespondence

Tajemné dálky¹ – obraz bídy a opuštěnosti

Moje matka – o jeho krásné, pobožné, chudé matce; ač již mrtvá, nadále žije v jeho mysli; má život podobný jako ona – smutný, trpký

Svítání na západě² – naděje: víra

Větry od pólů³

Stavitelé chrámů⁴

Ruce⁵ – jednota celého vesmíru

Hudba pramenů – kniha esejů zabývajících se kultur. i společ. problémy

Karel Hlaváček /1874–1898/ ČESKO

- básník
- nejvýznam. představitel čes. dekadence

Pozdě k ránu

- sbírka; melancholická nálada, vyžaduje intenzivní citový prožitek

Mstivá Kantiléna

- sbírka; povstání v Nizozemí proti Španělsku – marný vzdor, zemdlenost

Anarchističtí buřiči

- individualismus a odpor
- díla těchto autorů inspirací pro další umělce (sochařství, malířství, hudba, film)

Viktor Dyk /1877–1931/ ČESKO

- romantik a idealista, vlastenec, jeho představy vzdáleny bezstarostnosti a bohémství většiny ostatních anarchistů

Satiry a sarkasmy

- sbírka veršů; ironický až satirický pohled na tehdejší společnost, kritika politiky, lidské pohodlnosti, zrady → kárá nedostatky společnosti

Hloupý Honza – nejznámější báseň; hrdinou pohádkový hloupý Honza, který

je za všechno bit, ať dělá cokoliv – „pán si vždycky hůl najde“ → Honza symbolem obyčejných lidí

Pohádky z naší vesnice

- sbírka politických a kulturních satirických veršů
- parodie na Hálkovu sbírku a současný politický život
- „**Válečná tetralogie**“ (4 sbírky: *Lehké a těžké kroky*, *Anebo*, *Okno*, *Poslední rok*)
- vrchol Dykova uměleckého díla
- popisuje zde hrůzy války, její nesmyslnost
- dotýká se problémů další existence čes. národa (jestli nezanikne po svět. válce)
- touha po samostatnosti

Země mluví – báseň ze sb. Okno; země je věčná a i on může být její součástí – když umře a země jej přijme

Devátá vlna

- sbírka; Dyk předvídá svůj konec

Krysař

- novela; zpracování staroněmecké pověsti

Karel Toman /1877–1946/ ČESKO

- jméno pseudonymem
- tulák, v žádném zaměstnání dlouho nevydrží
- básně píše na papír, až když je má vymyšlené
- národní umělec

► sbírky:

Pohádky krve

- marnost, vypjatý individualismus, touha po nedosažitelné kráse, opovržení vůči měšťáckému vkusu

Torza života

- stopy anarchismu a bolestných životních střetů
- potřeba žít radostněji × zákazy

Melancholická pouť

- lyrický cestopisný deník; cestoval jako „vagabund“

Sluneční hodiny

- zralé období jeho tvorby

Verše rodinné a jiné

- vítá nové uspořádání světa, už není pro anarchismus

Měsíce

- soubor 12 básní (nový přístup k tématu – plynutí času)
- nejvýznamnější dílo

Únor – tiché a klidné období, někdo však také umírá, ale vše se zase uklidní

Hlas ticha

- náměty z války, odmítá násilí

Stoletý kalendář

- shrnutí jeho dosavadních životních postojů a zkušeností
- opět motiv tuláka, vyznání lásky k domovu
- *Vlastní podobizna* – báseň; život ho křtil vodou a ta mu vdechla chuť hlubin a tesknou pramene → má v krvi rytmus vody

Fráňa Šrámek /1877–1952/ ^{ČESKO}

- básník, prozaik, dramatik
- řada prací se váže k dětství v Sobotce a Písku
- člen anarch. skupiny S. K. Neumanna
- 2× vězněn
- mimořádně citlivý ke všem formám soc. nespravedlnosti a ponižování člověka
- jmenován národním umělcem

Života bído, přec tě mám rád

- sbírka sociálních, baladických básní
- pod lehkou formou skryt závažný problém

Modrý a rudý

- sbírka antimilitaristických básní
- *Raport* – měl sen, ve kterém umíral v boji společně s koněm, který se ho očima ptal, proč že má umřít → když lidé do války musí, tak ať se aspoň ušetří zvířata

František Gellner /1881–1914/ ^{ČESKO}

- *Mladá Boleslav
- spisovatel, novinář, karikaturista
- odmala umělecké sklony × rodiče pro ně neměli pochopení
- anarchistické a bohémské období (cynické, rouhavé, negující vše vznešené a seriózní; zároveň smířen s osudem a svým životním stylem)
- odchází studovat malířství do ciziny, po návratu se rozchází s anarchismem
- na poč. 1. svět. války narukuje do války (nejspíš zde padl)
- básně pojaty jako otevřené zpovědi, snaha pojmenovat věci co nejsurověji
- jeho poezie šokuje usedlé čtenáře

Po nás ať přijde potopa!

- sbírka z anarch. období; zklamání z tehdejší společnosti

Perspektiva – užijeme si života, dokud ho máme

Radosti života

- sbírka z anarch. období; kritizuje maloměšťáctví a lidskou omezenost
- *Což, páni spisovatelé* – on je obyčejným spisovatelem ze špatné společnosti, je anarchista, je hrubý, pije, flámuje a nestýká se s vysokou společností
- *Noc byla touhou přesycená* – píše o tom, jak se plný touhy miloval s pannou
- *Kočky mňoukaly na střeše* – vzbudí ho ze sna mňoukání koček a on vzpomíná na lásku

Próza před 1. sv. válkou

- různorodost v obsahu i formě (česká ji jen pomalu dohání)
- působí na ni různé umělecké směry
- povahu lit. ovlivňuje i národnost autora

Mark Twain /1835–1910/ ^{USA}

- jméno pseudonymem
- realista
- jen základní vzdělání, v lit. tvorbě samouk
- vyučen tiskařem, mnoho dalších povolání (např. kormidelník na řece Mississippi
- kniha *Život na Mississippi*)

Dobrodružství Toma Sawyera

Dobrodružství Huckleberryho Finna

- romány volně na sebe navazující
- Tom Sawyer – nezbedný chlapec, kritizuje lidskou přetvářku a rasismus
- Huckleberry Finn (Huck) – je adoptován vdovou, ta se ho snaží „zcivilizovat“, on však odmítá
- chlapi odmítají názory dospělých – jsou zkostratělé
- v díle využita řeč kluků, jejich lumpárny
- romány odlišně přijaty: první kladně, druhý odmítnut („kazí mravy mládeže“ – ve skut. kvůli rasové problematice, která je zde výraznější)
- oba romány filmově zpracovány

Jack London /1876–1916/ ^{USA}

- prozaik, dramatik, novinář
- jen základní vzdělání → mnoho povolání
- úspěch až později, nejúspěšnější jsou díla s vl. zážitky
- plány na cestu kolem světa (má štědrý mecenášku) × onemocní
- alkoholik, peníze za svá díla propíjí
- láska k přírodě (uchvacuje ho její svoboda) a zvířatům (je proti násilí na nich)

Volání divočiny

- příběh psa, který prochází strastiplnou cestou; nakonec podlehne volání divočiny a přidává se k vlkům

Bílý tesák

- život v divočině

Martin Eden

- nejvíce autobiografické dílo, o člověku na pokraji společnosti → chce se uplatnit v literatuře → zprvu neúspěšný, pak úspěšný, ale ztrácí smysl života → sebevražda

Anatole France /1844–1924/ ^{FRANCIE}

- spisovatel a filozof (dívá se na dějiny lid. spol.), profesor historie
- dobrý společník ve vysoké společnosti → odtud náměty

- próza odborná (životopisy s filozof. náhledem), ale také umělecká
- kritická díla ze společnosti

Ostrov tučňáků

- dějiny Francie – převedeny do říše tučňáků

Bohové žízní

- kritika církve

Život Jany z Arku

- životopisná esej

Romain Rolland /1866–1944/ FRANCIE

- historik, autor životopisů (Beethoven, Michelangelo, Tolstoj... – ne filozofické), nositel Nobelovy ceny

Dobrý člověk ještě žije

- román; oslava života s klady i zápory; doba Ludvíka XIII.

- Řezbář Colas si začíná psát deník, ve kterém se odehrává celý rok jeho života, v němž přichází úplně o všechno (o ženu – umírá, o dům – spálen kvůli moru...), ale i přes všechny útrapy se cítí šťastný, protože mu zbyly vzpomínky, smysl pro humor a dobré víno.

Jan Kryštof – rozsáhlý román (řeka); osudy německého hudebníka (předobraz asi Beethoven)

Okouzlená duše – boj proti fašismu

Petr a Lucie – děj se odehrává roku 1918 (konec ledna – konec března); 18letý Petr, syn z měšťanské rodiny, se v pařížském metru setkává s chudou malířkou Lucií. Oba se do sebe zamilují a tím jeden druhému vrací víru v život i sebe sama. Izolují se od obludného válečného světa, milují přírodu, mrzí je zkaženost lidstva. Válce však nakonec neuniknou – na Velký pátek umírají v bombardovaném chrámu, kde si chtěli slíbit věrnost. Válka jim dovolila pouze spolu zemřít, nikoliv žít.

Guillaume Apollinaire /1880–1918/ FRANCIE

- básník (moderní fr. poezie), lit. kritik, novinář, bankovní úředník
- jméno pseudonymem
- tajemného původu (asi polsko-italského)
- hodně cestuje, přátelí se s malíři (Picasso...)
- bojuje v 1. sv. válce za Francii, na konci umírá
- stojí u zrodu surrealismu (vyřazuje logiku)

Alkoholy

- sbírka; různé formy a témata básní

Pásmo – polytematická báseň (prolínána více témat)

Kaligramy

- sbírka; básně mají grafickou podobu

Vladimir Majakovskij /1893–1930/ RUSKO

- básník a dramatik
- zpolitizovaný „básník pro všechny“, jeho ústy „hovoří lid“ → oblíbený (přednášková a recitační vystoupení)
- sebestřednost (vl. jméno v textech), individualismus, pozadí veršů temné
- absolutní nasazení
- sebevražda

Oblak v kalhotách

- poéma; odraz jeho citových traumat a odmítnutí „staré“ společnosti

Vladimír Ijič Lenin

- poéma; Leninova veršovaná biografie

150.000.000

- poéma; zachycuje symbolický zápas Rusa-proletáře se světem-kapitalistou

Mysterie buffa

- drama, spojuje prvky středověké církevní dramatiky s buffonádou (divadlo posazené na satiru a nadsázce)